Vasy Géza

„Magyarország halottja”

Amikor hétfőn, szeptember 5-én a rövid déli hírek között meghallottam, hogy Csoóri Sándor meghalt, szinte megnémultam. Tudtam, hallottuk persze sokan, hogy néhány éve egyre súlyosabban beteg, hogy visszavonultan él, s azt is sejtettük, hogy aki 87. életévében jár, annak már nemcsak a múlt, hanem az elmúlás is kiiktathatatlan a gondolataiból, de mégsem készülhettem arra, hogy eljött a végső búcsúzás ideje. Rögtön azt éreztem, hogy nem csupán egy nagyszerű művész távozott el közülünk. Ő több volt, másfajta ember. Ő „Magyarország halottja, […] bazalt szemefénye” lett. Amikor 1978-ban Nagy László halála után megírta ezt a búcsúzó versét, a nála néhány évvel idősebb költő-testvér múlhatatlan emlékét örökítette meg, nem sejthette, hogy az ő számára egy szűk emberöltőnyivel hosszabb életidő adatik majd, ám azt idő múltán megérezhette, hogy ő is kiiktathatatlanul beleírta magát a magyarság történetébe. Mert bibliai értelemben igaz ugyan, hogy akik magyarnak születtünk s magyarként halunk meg, mindannyian Magyarország halottai leszünk, de a versbeli nyomatékkal is kiemelt versrészlet azt sugalmazza, hogy miként Kölcsey Ferenc, Ady Endre, Illyés Gyula vagy Nagy László, ugyanúgy Csoóri Sándor is Magyarország halottja a halhatatlanok seregében.

Hallottam a gyászhírt, s talán 2 perc múlva kerestek a Rádióból, hogy beszélnék-e majd Csoóri Sándorról. Valóban remegve és dadogva válaszoltam, hogy igen, igen, de várjanak egy órát, mert most még képtelen vagyok rá. Csoóri Sándor számomra ugyanis nem csupán a tisztelt és becsült költőt, esszéírót jelentette, nem csupán a majdnem 12 évvel idősebb pályatársat, akit ilyenképpen akár bátyuskámnak, nagybátyámnak is tekinthettem. Aki tehát számomra nem a szülők, nagyszülők, az ifjú szemében szinte történelem előttinek gondolt dédszülők nemzedékéhez tartozott, hanem hozzám képest karnyújtásnyi előnnyel szerezte meg a maga élettapasztalatait, amelyhez némi időhátránnyal én is csatlakozhattam. Nem merném azt mondani, hogy barátok voltunk, hiszen személyesen ritkán találkoztunk, én viszont állandóan olvastam őt, írhattam róla,

Vasy Géza (1942) irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség korábbi elnöke.

taníthattam a műveit, az ő jelenlétében is beszélhettem róla. Fel is köszönthettem néhányszor. Tudom, hogy ő is olvasta olykor írásaimat, s néhány hozzám írt levelével is büszkélkedhetek.

Eleinte csupán olvasója lehettem. A gimnáziumba készülő diák 1956 könyvhetén két művet vásárolt meg: Illyés Gyulától a *Kézfogások*at, valamint a „gyöngyszem" sorozatban a *Mai magyar költők* antológiát. A forradalom alatt Petőfi már szinte bibliás olvasmányom lett, s hamarosan Illyés is. Utólag belegondolva szinte törvényszerűnek tartom, hogy akárcsak Csoóri Sándort, engem is ők vezettek, s így lehetett mesterem azután maga Csoóri is.

Abban a régi antológiában a legfiatalabb s így az utolsó költő Csoóri volt. *Kicsi néném* című verse később nem került be kötetbe, akárcsak többi „fiatalkori" munkája, ám nekem kedves versemlékem maradt.

S ha most vázlatos emlékeimet sorolom, bevallhatom azt is, hogy amikor érettségi előtti hónapokban fiatal magyartanárunk lelkesen beszélt a költőnek 1954 táján keletkezett, kritikus hangvételű verseiről, én azokat „esztétikai szempontból" már kevésnek tartottam, mert az 50-es évek végén Juhász Ferenc és Nagy László lettek a példaképeim.

Néhány év múlva aztán felfedezhettem Csoóri Sándor költői útkeresését, a *Menekülés a magányból* hozzám is közvetlenül szóló verseit, majd a *Második születésem* lapján a végső magára találást, a beérkezést. Amikor néhány év késéssel bölcsészhallgató lehettem, természetesen verselgető diákként már őt kerestem fel, talán 1965-ben. Mondott is néhány biztató szót, én pedig még talán nem is sejtve, hogy irodalomtörténész lesz belőlem, írtam egy alapos verselemzést az *Idegszálaival a szél* című alkotásáról. Ez 1968-ban jelent meg a bölcsészkar *Acta Iuvenum* című folyóiratában, s úgy tudom, ez volt a legelső műelemzés Csoóriról. Tanáromnak csak annyi volt a kritikus észrevétele, hogy miért erről a versről írtam, miért nem inkább Illyésről. Arra viszont máig büszke vagyok, hogy én lehettem ennek a költeménynek, klasszikus értékének a felfedezője, a magam módján népszerűsítője is.

Talán egy irodalminak csak kevéssé nevezhető epizódot is érdemes megemlítenem. 1976-ban volt a Magyar Írószövetségnek akkor még csak ötévente megtartott vezetőségválasztó közgyűlése. Akkor még mechanikusan történt a szavazatszámlálás, s ennek bizottságába vagy tucatnyi embert jelöltek, Csoóri Sándor mellett engem is. Sándorral mi ketten együvé kerültünk, s percek alatt megtapasztalhattuk, hogy mind a ketten jól tudunk számolni, adatokat csoportosítani. Ez a számlálás talán háromórányi munka is volt a kis csoportok számára, de mi ketten a magunk részét, az ellenőrzést körülbelül fele annyi idő alatt elvégeztük, s aztán segítettünk a többieknek is. Sándort hajdanán a gimnáziumi felvételi vizsgán kis matematikus zseninek nevezte a tanár; az én számomra is természetes volt ez az eredményesség, hiszen korábban két évet végeztem a műszaki egyetemen, s matematikából is szigorlatoztam.

Csoóri Sándornak válogatott verseskötete először csak 1979-ben jelent meg. 1975 után a Magvető és a Szépirodalmi Kiadó indított egy reprezentatív szán-

dékú sorozatot a „felszabadulás" harmincadik évfordulójának a tiszteletére. Idővel itt kapott helyet Sándor is. A Rádiónak volt egy tízperces sorozata, a Kritikusok fóruma. Itt beszélhettem erről a versgyűjteményről. Nem sokkal később találkoztam vele, s megtudva híremet a felolvasásról, meglepődve kérdezte – mondta: „Ezek szerint feloldották az írásaim tilalmát a rádióban?" Azokban az évtizedekben, a már konszolidálódott Kádár-korban ugyanis a cenzúrának, a tilalmaknak különböző fokozatai voltak. Minél kisebb volt a hatásfoka egy írásnak vagy sajtóorgánumnak, annál elnézőbbek lehettek a cenzorok. A Rádió viszont különösen nagy hatásfokúnak, tehát veszélyesnek számított.

1986 őszén még arról harsogott az egypártrendszer a harmincadik évforduló kapcsán, hogy nálunk ellenforradalom volt, s ennek megítélése soha nem fog megváltozni, ez örök időkre szól. Aztán alig két évnek kellett eltelnie, s fokozatosan változott a helyzet. Lassan kezdték engedélyezni magánkiadók működését. Püski Sándor amerikai könyvkiadója is hazatelepülhetett, s 1988 novemberében megjelent a *Hitel* című folyóirat Csoóri Sándor irányításával. Ezt a lapot az Isis Kisszövetkezet Eötvös Kiadója adta ki kezdetben, én pedig a kiadó irodalmi szerkesztője voltam. Ezen a nyáron kezdtük a munkát, s első dolgomnak egy Csoóri Sándor Breviárium elkészítését tartottam, amely verseket, esszéket, illetve különböző írásokból szemelvényeket foglalt magába 250 oldalon. Sándor segítőkészen vett részt a könyv összeállításában, s bizonyára ő is időszerűnek tartotta, hogy a remélt változások kezdetén ilyen hangsúlyosan mutassam be őt. A könyvhöz kísérő tanulmányt írtam, s ez volt a költő–író első pályaképe. *A nemzet rebellise*: ezt a címet adtam az írásnak, s a költő nem kifogásolta ezt a summázást.

Csoóri Sándor 1990 februárjában lett hatvanéves. Én az akkor még létező *Napjaink* című folyóiratban köszöntöttem őt. A *Magyar esszé* című írásomban a Csoóri-esszékhez kapcsolódva kerestem választ arra, mi is történik most velünk, milyen jövő vár ránk. Újraolvasva most ezt a dolgozatot, látom, hogy bizony ő sem, de én sem a boldogságban úszva tekintettünk a sorsunkra. Jól emlékszem arra, hogy már annak az évnek az elején egyre keményebbekké és vadabbá váltak az egymással szembenálló politikai táborok. Józanul már alig lehetett a békés egymás mellett élés teóriájában reménykedni. Csoóri Sándor számára ekkor következett be a legdrámaibb pokoljárás. Az az ember, aki számára a választások megnyerése után a miniszterelnök felajánlotta az államfői tisztséget, s aki ezt nem fogadta el, mert úgy gondolta, hogy ő nem válhat elsősorban diplomatává, hanem a jó ügyek képviselőjének és még inkább költőnek kell maradnia, az egész ellenzéki – eszdéeszes tábor – pergőtüzének céltáblája lett. Ez a tábor minden mértéket elveszített, s azóta sem képes elfogadni a demokratikus véleménynyilvánítás szabadságának a jogát. Amikor a következő évben a *Nappali Hold* kötetben is megjelent – már a legharciasabb viharok után –, én is írtam a kötetről. Egy irodalmi folyóirat régi, évtizedes munkatársaként is visszakaptam írásomat. Jóindulatúan feltételeztem, hogy magukat is, engem is meg akartak védeni. Később néhány sort kihúztam ebből a szövegből, de amikor 2000-ben megjelent

Csoóriról írott könyvem, szűk körben még ekkor is nehezményezték, hogy nem ítélem el Csoórit. S vannak ma is, még a nekrológírók között is, akik számára 1990-ben a költő megsemmisült. Ez pedig még akkor sem volna elfogadható, ha olvasmányélmény nélkül mondanának ítéletet Csoóri 1990 utáni munkásságáról.

A régi vita kapcsán talán szabad már egy kicsit ironizálni azon, hogy vajon hová lett az egymással szembenálló két nagy, önmagát egyaránt győzelemre jogosultnak tartó párt: az MDF és az SZDSZ? Ám sajnos, ha más nevekkel is, de az ősi ellentétek ma is sanyargatnak bennünket.

Én viszont továbbra is megingathatatlanul ragaszkodtam ahhoz a meggyőződésemhez, hogy Csoóri Sándor a XX. századi magyar költészet és gondolkodástörténet egyik legfontosabb szereplője. Egy tankönyvszerű fejezetet is írtam róla, elsősorban egyetemistákra gondolva. Székesfehérváron 2000-ben jelent meg Sándor születésnapja alkalmából a róla készült írásaimnak gyűjteménye, s ehhez néhány újabb is csatlakozott. Életem egyik meglepő ajándéka volt, amikor 2007 elején a 65. születésnapomra készült köszöntőkönyvbe Csoóri Sándor is elküldte egyik versét, a *Wagner meglovagolható hattyújával* címűt: „Vasy Gézának ajánlom ezt a tizenhat év után kihantolt verset."

Az időben kalandozva még három levelét idézem, amelyek büszkeséggel és meghatottsággal töltöttek el, s így lesz ez, amíg csak élhetek.

Bp., 1998. IX. 4.

Kedves Géza!

Az elmúlt években öt vagy hat levelet is írtam Neked. Igaz, hogy csak fejben írtam meg őket, séta közben, utazás közben, amikor az ember rövid időre megszabadul súlyos gerendáitól és lidérceitől.

Mindegyik levelem köszönőlevél volt, szemérmes nyugtázása annak, hogy ha 1991 után a „jó magyar" értelmiség zöme elfordult is tőlem, sőt mámorosan leköpködött és megrágalmazott, akadt azért négy-öt szegénylegény, aki visszahőkölt az elegáns hisztériától, és mondta tovább a magáét. Kik is voltak ezek a „szegénylegények"? Görömbei, Monostori, Szakolczay, Márkus Béla és Te. Mondj még valakit! Aligha tudsz.

A fejben írt leveleim, több szólamban, ezzel a tüneménnyel foglalkoztak. Most, elhagyva minden részletezést, csak a legpőrébb vallomásra szűkítem le ezt a levelet: köszönöm minden eddigi figyelmedet, eltökéltségedet. Remélem, egyszer kiderül, hogy jó ügyben voltál konok.

A régi barátsággal üdvözöl

Csoóri Sándor

***

Üröm, 2005. febr. 13.

Kedves Géza!

Köszönöm szép, vallomásos leveledet. Holott, ha meggondolom, épp oly időszerűtlen, mint amilyen sokak szemében magam is vagyok. De sebaj! Ebben a fölhígult, laza, bűnös és felszínes világban a mi tegnapiságunk előbb-utóbb az ellenállás vezéreszméje lesz. Tudatos lelassulásunk pedig csöndes forradalom.

Ki hitte volna egykor, a lázas hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években, hogy újra ellenzéki értelmiségivé kell válnunk, ellenzéki íróvá.

Nem tudtam, merre kanyarodik el ez a levél, de ha már magától ebbe az irányba kanyarodott, olyasmire kérlek, amire, íróként, még soha senkit sem kértem: a könyvekben megjelent „jóslataim" közül keress elő kettőt. Egy verset és egy elátkozott prózai részletet. A próza a Nappali Hold egyik riadóztató, keserű futama, amely mára teljesedett ki igazán, a vers pedig 1988-as. A címe: Jóslat. Mindössze tizenkét sor. A megírás pillanatában nem voltam látnok, se huhogó bagoly, aki átlát a sötétségen, egyszerűen csak érezte, mi következik a történelemből, a magyar sorsból.

Eddig nem mertem volna Neked se mondani, hogy ne sajnáld az idődet, amit rám áldoztál idáig. De most már merem. Valamiféle belső hang azt súgja nekem: ha Te védtél és Te értelmeztél idáig, mostantól kezdve egyre inkább én védelek és igazollak Téged.

Lám-lám, mire kényszerített vallomásos leveled!

Nem ártana, ha jókívánságaid teljesülhetnének.

Baráti üdvözlettel

Csoóri Sándor

Üröm, 2003. VII. 13.

Kedves Géza!

Köszönöm a könyvedet. De eszedbe ne jusson, hogy csak az ajánlásodban megjelölt oldalak miatt örülök neki. Olyan az egész kötet, mintha nyitott ingnyakkal és föltűrt ingujjban írtad volna minden sorát, ráadásul egyhuzamban. Még azt is javára írom, hogy nem „mély" akar lenni, hanem csak egyértelmű, világos, nyomon követhető. Impresszionisztikus? Az, ha a fogalmat becsületesen, eredeti értelmében emlegethetem. A sokféle írás nemcsak egymást gazdagítja, de jókedvűvé teszi az olvasót is.

Egyszóval: összejött!

További jó munkát.

Baráti kézszorítással

Csoóri Sándor